

*Отделенцев Евгений Александрович,
аспірант Відкритого міжнародного
університету розвитку людини "Україна"*

УДК 303

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ПАРАДИГМ І МЕТОДІВ ТА ФІЛОСОФСЬКО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ МЕТОД ЇХ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

У статті проведений аналітичний огляд основних парадигм, підходів і методів політології. Показаний їх зв'язок із спеціальними науковими дисциплінами. Визначена провідна роль філософських категорій в класифікації та систематизації наявних і розробці нових парадигм, методів та підходів. Визначається важливість філософсько-категоріального методу як найбільш загального та фундаментального, показана його координаційна та евристична роль. Показана можливість розширення та вдосконалення методологічного та категоріального апарату політології.

Ключові слова: *філософсько-категоріальний метод, підхід, парадигма, політологія, систематизація.*

В статье проведен аналитический обзор основных парадигм, подходов и методов политологии. Показана их связь со специальными научными дисциплинами. Определена ведущая роль философских категорий в классификации и систематизации имеющихся и разработке новых парадигм, методов и подходов. Отмечается важность философско-категориального метода как наиболее общего и фундаментального, показана его координационная и эвристическая роль. Показана возможность расширения и усовершенствования методологического и категориального аппарата политологии.

Ключевые слова: *философско-категориальный метод, подход, парадигма, политология, систематизация.*

In the article made an analytical review of basic paradigms, approaches and methods of political science. It was shown their connection with the special scientific disciplines. It was determined the lead role of philosophical categories in the classification and systematization of existing and developing new paradigms, methods and approaches. It was noted the importance of philosophical and categorical method as the most common and fundamental, it was shown the coordination and the heuristic role. It was shown the possibility of expansion and improving the methodology and the categorial apparatus of political science.

Key words: *philosophical and categorical method, approach, paradigm, political science, systematization.*

Постановка проблеми Об'єктом вивчення політичної науки є політика, політична сфера суспільного життя. Предметом політології є закономірності взаємовідносин соціальних суб'єктів з приводу політичної влади. Ці проблеми вивчаються не тільки політологією, але й філософією, соціологією, державно-правовою наукою і т. д. Політологія ж вивчає їх, інтегруючи в собі загальні аспекти цих дисциплін у вигляді парадигм, підходів, методів як визнаних всіма специфічних логічних, розумових моделей, що визначають способи сприйняття та інтерпретації дійсності і протягом певного часу дає науковому співтовариству спосіб постановки проблем та їх рішень. Кожна парадигма, підхід, метод має в основі певну філософську, природно - або гуманітарно-наукову категорію, розглядаючи проблеми політології з позиції відповідної науки. Стає необхідним створення цілісного погляду на теоретичні парадигми, методи та підходи, для чого пропонується комплексний філософсько-категоріальний підхід, що використовує категорії філософії, що виникли як узагальнення всіх наукових парадигм і категорій і, отже, характеризуються максимальною повнотою і універсальністю.

Актуальність проблеми. Головне завдання дослідників полягає в пошуку раціонального варіанту використання методології та підходів. Дійсно нове в науках може бути зроблене тільки після відповідного розвитку філософського підходу до дійсності. Розвиток філософії забезпечує раціоналізацію наукового відображення дійсності [8]. Будь-яке дослідження свідомо чи несвідомо приводить кожного дослідника до міркування про використаний стиль наукового мислення, про те, як слід доводити, а не тільки про те, що доводиться. Наявність великої кількості дослідницьких методів, в усіх науках, та особливо у політології, яка є междисциплінарною, інтегративною наукою, говорить про необхідність їх вивчення з метою їх класифікації, систематизації, вдосконалення та ефективного використання. Для цього також потрібні наукові методи, але більш загальні та максимально інтегративні, і такі методи є у науковій філософії, яка має безпосередній зв'язок із спеціально-науковим знанням, та яка найбільш підходить для виконання методологічно-координуючої ролі.

Об'єкт. Об'єктом дослідження є парадигми та методи (підходи) політології, які використовуються для дослідження та вирішення політичних проблем. Аналізуються усі основні групи парадигм та методів, тому що виділення таких груп парадигм, методів, підходів та їх систематизація та класифікація дає змогу пояснити зв'язок політологічних теорій з найбільш загальними науковими та соціально-філософськими дослідженнями, побачити зв'язок політичної науки із загальними науковими теоріями та простежити еволюцію уявлень про політичну сферу суспільного життя.

Мета. Метою статті є аналітичний огляд парадигм, методів та підходів політології, пошук загальних засад їх виникнення та формування, вивчення їх зв'язку з найбільш загальними науковими та соціально-філософськими парадигмами, методами та підходами, науковими теоріями, простеження їх еволюції, пошук шляхів їх систематизації та розробки найбільш універсальних та ефективних парадигм, методів, підходів політології

Аналіз наявних досліджень. Політологія має великий арсенал дослідницьких методів, оскільки є междисциплінарною наукою і використовує методологічну базу всіх суміжних дисциплін. Найбільш важливі і часто використовувані методи політології можна підрозділити на три групи [1]. Перша група – теоретичні методи дослідження політики; друга група – філософські (або загальнологічні) методи, пов'язані з процедурою пізнавального процесу як такого; третя група – методи емпіричних досліджень.

Перша група - теоретичні методи та методологія - об'єднують сукупності специфічних методів політичної науки. Вони відрізняються безпосередньою спрямованістю на об'єкт, що вивчається і дають його специфічну інтерпретацію (наприклад, системний і діяльнісний підходи), або орієнтують на особливий підхід до нього (порівняльний та історичний методи). Важливим є вибір адекватного методу дослідження [2, с. 30] Нормативно-ціннісний підхід вимагає виходити з етичних цінностей і норм, з належного чи бажаного, відповідно до них будувати політичну поведінку та інститути. Нормативно-ціннісний підхід визначає політику, як деяку норму цінностей, які служать для регулювання відносин у суспільстві. Він має на меті обґрунтувати форму оптимального політичного устрою суспільства та засоби її досягнення. Але цей підхід має такі недоліки, як ідеалізація політичної дійсності, відірваність від реальності, умоглядність, тому що ціннісні судження відносні, залежать від світогляду, соціального стану та індивідуальних особливостей людей.

Інституційний підхід орієнтує на вивчення інститутів, за допомогою яких здійснюється політична діяльність, тобто держав, партій, інших організацій і об'єднань, права. Він дозволяє створити цілісне уявлення про те, як інституціональна підсистема впливає на функціонування політичної системи в цілому.

Історичний підхід заснований на вивченні політичних явищ у їх послідовному часовому розвитку, виявленні минулого, сьогодення і майбутнього. Він вимагає хронологічної фіксації політичних подій і фактів, їх дослідження у часовому розвитку, виявлення зв'язку сьогодення, минулого і майбутнього. Цей метод переважає в історичних науках. Перевага підходу полягає насамперед у тому, що він дає можливість вивчати

політичні процеси в контексті тієї історичної обстановки, в якій вони виникають і розвиваються.

Соціологічний підхід широко використовується в аналізі політичної системи суспільства. З його допомогою з'ясовується залежність політичних процесів від розвитку суспільства в цілому, від його соціальної структури, від системи економічних відносин, від ідеології та політичної культури суспільства. Соціологічний підхід припускає з'ясування залежності політики від суспільства, соціальної зумовленості політичних явищ, у тому числі вплив на політичну систему економічних відносин, соціальної структури, ідеології та культури.

Антропологічний підхід багато в чому протилежний соціологічному. Віддає перевагу природі людини в обґрунтуванні політичних процесів. Антропологічний підхід вимагає вивчення обумовленості політики не соціальними чинниками, а природою людини як родової істоти, що має незмінний інваріантний набір основних потреб (в їжі, одязі, житлі, безпеки, вільному існуванні, духовному розвитку).

Психологічний підхід орієнтує на вивчення суб'єктивних механізмів політичної поведінки, індивідуальних якостей, рис характеру, несвідомих психічних процесів, а також типових механізмів психологічних мотивацій.

Діяльнісний підхід припускає розгляд політики як специфічного виду громадської діяльності, як циклічного процесу, що має послідовні стадії, етапи: визначення цілей діяльності, прийняття рішень, організація мас і мобілізація ресурсів на їх здійснення, регулювання діяльності, облік і контроль за реалізацією цілей, аналіз отриманих результатів і постановка нових цілей. Діяльнісний підхід служить методологічною базою теорії політичних рішень.

Соціально-психологічний підхід аналогічний психологічному, однак стосовно до індивідів, в залежності від їх приналежності до соціальних груп, етносів. З його допомогою досліджується психологічний характер цих груп (націй, класів, малих груп, натовпу і т. д.).

Критико-діалектичний підхід є своєрідним розвитком і особливо широко використовується в марксизмі. Він орієнтує на критичний аналіз політичних явищ, виявлення внутрішніх протиріч як джерела саморуху політики, соціально-політичних змін. Критично-діалектичний метод широко використовується в марксистському аналізі політики, у неомарксизмі, у ліберальній та соціал-демократичній думці. Він є провідним у такій важливій соціологічній та політологічній дисципліні, як конфліктологія.

Порівняльний (компаративний) підхід передбачає зіставлення однотипних політичних явищ, наприклад, політичних систем. Його особливість полягає в зіставленні двох (або більше) політичних об'єктів, різних засобів виконання одних і тих же політичних функцій і т. д. з метою виявлення їх загальних і специфічних рис, знаходження найбільш ефективних форм політичної організації.

Юридичний метод аналізує політичне життя шляхом вивчення державно-правових і політичних інститутів, їх формальної структури, процедур їх діяльності.

Бихевиористський ("поведінковий") метод [3, с. 76] припускає вивчення політики допомогою конкретних досліджень політичної поведінки в різних громадських і професійних групах, його типізації та моделювання. Бихевиоризм зіграв помітну роль у становленні та розвитку порівняльної і прикладної політології. У рамках постбіхевиористського періоду формуються і отримують розвиток такі типи політичного дослідження, як структурно-функціональний аналіз і системний підхід.

Структурно-функціональний аналіз передбачає розгляд політики як деякої цілісності, системи, включає в себе складну структуру та структурні елементи, кожен елемент якої має певне призначення, котрі підпорядковуються певним закономірностям розвитку і функціонування та виконує специфічні функції (ролі), спрямовані на задоволення відповідних потреб системи. Системний підхід розглядає політичну сферу суспільства як цілісний, складноорганізований, саморегульований механізм, як певну цілісність, що складається із сукупності елементів, які знаходяться в безперервній взаємодії з навколишнім

середовищем через "вхід" (сприймає вимоги громадян, їх підтримку або несхвалення) і "вихід" (прийняті політичні рішення і дії) системи, що має функції діяльності, періоди "активності" і "спаду", переходу [4, с.35].

Друга група - філософські (світоглядні) методи - відносяться не до дослідження політичних об'єктів, а безпосередньо до організації та процедури пізнавального процесу. Їх називають загальнонауковими або загальнологічними методами. Ці пізнавальні засоби не дають специфічної картини політики, та належать не тільки політиці, а всій науці в цілому. До них відносяться індукція і дедукція, аналіз і синтез, поєднання історичного та логічного аналізу, моделювання, уявний експеримент, математичні, кібернетичні, прогностичні та інші подібні методи. Наприклад, політичний аналіз - це метод дослідження політичних процесів, явищ, ситуацій шляхом їх розчленування на складові частини з метою вивчення джерела розвитку, структури, діючих сил, виявлення основних факторів, що обумовлюють логіку їхніх дій.

Третю групу пізнавальних засобів політології складають методи емпіричних досліджень, які дозволяють отримати первину інформацію про політичні факти. Ці методи, як і загальнологічні, не відображають специфіку політології і, в основному, запозичені нею з соціології, кібернетики та деяких інших наук. До цих методів відносяться використання статистики (в першу чергу, електоральної), аналіз документів, анкетне опитування, лабораторний експеримент, ділові ігри (особливо плідні при прийнятті політичних рішень), спостереження та інші. Найбільш широке застосування емпіричні методи знаходять у прикладній політології. Важливим методом прикладної політології є контент-аналіз - метод кількісного вивчення змісту політичної інформації [5, с.12]. До контент-аналізу тісно примикає факторний аналіз - метод багатомірної математичної статистики, що застосовується зазвичай для вимірювання взаємозв'язків між ознаками політичних об'єктів та класифікації ознак з урахуванням цих взаємозв'язків [6, с. 327].

Виклад основного матеріалу По тому, який шлях пройшла політика від давньогрецьких полісів до сучасного однополярного світу, можна судити про те, який генезис пройшла політична свідомість, а разом з ним, як його основа, парадигмальний та методологічний апарат політології. Наприклад, в історії політичної думки першими використовувалися теологічна парадигма, яка базується на надприродному поясненні державної влади, бачить її витoki у божественній волі і релігійних засадах. На ранніх етапах існування суспільства панувало надприродне тлумачення політичної влади, тому що люди ще не могли обґрунтувати внутрішні та зовнішні чинники політичних явищ.

Далі з'явилася натуралістична група парадигм, яка ґрунтується на розгляді людини як частини природи і поясненні політики природним середовищем: географічними умовами, біологічної конструкцією, психічними властивостями людини і т.д. Прихильники цих парадигм намагалися з'ясувати природу політики, виходячи з домінуючого значення факторів, що мають несоціального характеру: територіальних, економіко-географічних, фізико-кліматичних та інші явищ.

Біологічна парадигма сягає корінням у теорії про біологічну природу пануючого класу і будується на визнанні наявності загальних для людини і тварин засад і понять. Сутність біологічної парадигми полягає у визнанні одностороннього впливу фізіологічних властивостей людини на політичне життя суспільства.

Психологічна парадигма доводить, що основний фактор, який пояснює політичний та соціальний розвиток суспільства - психологічні властивості людей. Її автори зводять усі політичні явища до дії психологічних якостей людини.

Соціальна група парадигм тлумачить політику через вплив на неї інших сфер суспільства: економіки, соціальної структури, права, культури, представлена різними теоріями, які пояснюють природу та походження політики через дію інших сфер суспільного життя, або соціокультурних властивостей політичного суб'єкта.

З цього видно, що генезис та еволюція політологічної методології є обумовленими генезисом та еволюцією спеціальних наук. Для систематизації існуючих парадигм, методів

та підходів політології, та формування нових пропонується філософсько-категоріальний підхід. Розглядаючи можливості вдосконалення і розширення наявних підходів і методів політології, необхідно відзначити, що всі парадигми та підходи (методи) представляють розширення та інтерпретації будь-якої філософської категорії, природно-наукової або соціальної, що узгоджується з теорією пізнання, згідно з якою людина в процесі пізнання шляхом узагальнення сходять від конкретного до абстрактного [7, с. 477]. При цьому, як відомо, вона концентрує в нечисленних загальних поняттях істотні властивості безлічі конкретних предметів, створює категорії і використовує їх у подальшому пізнанні. Одним з випадків такого застосування є створення політологічних парадигм. Причому, в силу обмеженості здібностей окремої людини, кожна з парадигм або підходів, створена, знову ж таки, окремою людиною, або в кращому випадку, обмеженим колективом, які розглядають політологію з певною, сторонни, та у багатьох випадках, емоційно забарвлено. У той же час прарадігма або підхід, за визначенням, є конструкцією синтетичною і покликаною охоплювати досліджуваний предмет як можна більш всебічно. У цьому моменті проявляється природне обмеження людського пізнання, яке хоч і переборюється в міру прогресу науки та її інструментарію, але все таки має місце на певних етапах наукового прогресу. При цьому виникає завдання якщо не скасувати ці етапи становлення та розвитку парадигм (підходів), то принаймні, скоротити число етапів і прискорити їх проходження.

Це можна зробити, свідомо застосовуючи і вдосконалюючи категоріальний апарат наукової філософії, що становить базу для створення парадигм, і який творці парадигм використовують неусвідомлено і інтуїтивно. При цьому, природним чином, виникає також задача розробки методик застосування категоріального апарату наукової філософії, вже не тільки при інтуїтивному, творчому "створенні" парадигм, а й при свідомому, методичному і навіть "технічному" їх "конструюванні". Шляхи вирішення даної науково-методологічної проблеми лежать через уточнення категорій, побудова певної їх класифікації, ієрархії, системи, стосовно до змісту і суті сфери їх застосування, в даному випадку до сфері політології. В основі найбільш відомих парадигм і підходів лежать такі поняття, як бог (теологічна парадигма), природа (натуралістична), держава (інституціональний підхід), етика та аксіологія (нормативно-ціннісний підхід), організм (біологічна парадигма), управління (діяльнісний підхід), соціум (соціологічний підхід), система (системний підхід), поведінка (бихевиористський підхід), діалектика протилежностей (парадигми конфлікту і згоди), структура і функція (структурно-функціональний підхід). Сукупність парадигм та підходів відображає не тільки процес пізнання на основі переходу від конкретного до абстрактного, але й процес становлення та розвитку людського пізнання. Так, існування теологічної та натуралістичної парадигм, відображає перехід від міфологічного світогляду до наукового, Натуралістичната соціологічна, відображають перехід від механіцистського світогляду до комплексно-системного, діалектичного. Кожна з парадигм або підходів моделює певну частину змісту світу політики. Так, психологічний, бихевиористський та нормативно-ціннісний підходи орієнтовані на облік установок, інтересів і цілей різних соціальних груп. Інституційний підхід вивчає переважно політичні суб'єкти та об'єкти політичних взаємодій (соціальні інститути, організації, партії), структурно-функціональний відображає зв'язки і відносини соціальних суб'єктів і об'єктів, їх внутрішню структуру і динаміку. Системний і діяльнісний підходи вивчають процеси регулювання і узгодження соціальних інтересів політичних суб'єктів, соціальних груп, діяльність з управління, постановці цілей і вибору засобів їх досягнення, порівнюючи витрати і ресурси.

Висновки Вивчаючи об'єкт, вчені рано чи пізно починають приділяти більше уваги науці як формі відображення дійсності. В якості дослідників наукового відображення світу такі вчені виходять за рамки спеціальності і переходять до філософії. Всі вчені завжди певною мірою філософи, хоча і не всі усвідомлюють це, чи не мають достатньої філософської підготовки. У той же час необхідно виходити з того, що представники всіх наук, а не тільки філософи, розвивають філософське вчення про наукове відображенні дійсності. Більш того, професійні філософи, залишаючись в рамках тільки філософії, мають

менше можливостей для розвитку науки. У той же час дослідники в спеціальних науках мають справу з науковим відображенням дійсності. Вони розробляють наукові моделі аналізованих об'єктів і на їх основі творять нові об'єкти дійсності, як концептуальні, так і матеріальні. Життя неодноразово показує, що філософія потрібна не тільки філософам і навіть не стільки їм, і разом з тим, філософію розробляють не тільки філософи, а всі фахівці, вишукуючи все нові абстракції, і збагачуючи тим самим зміст базових філософських категорій. Виходячи з діалектичності Буття слід очікувати, що існує і "зворотний зв'язок", від філософських категорій до спеціальних наук, особливо міждисциплінарних і гуманітарних, однією з найбільш яскравих представниць яких є політологія, парадигми, методи і підходи якої нагадують цілі розділи наукової філософії. Розвиток методології, застосування категорій наукової філософії в політології є тим тернистим, але багатообіцяючим шляхом, який виведе політологію на якісно нові рівні і розкриє перед нею необмежені перспективи.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнивши теоретичну базу стосовно політологічних парадигм, методів та підходів доцільно зосередити увагу на розвитку філософсько-категоріального підходу, який забезпечить більш тісний зв'язок політології із спеціально-науковим знанням, яке допоможе вдосконалити наявну політологічну методологію та дасть нові методи вивчення, моделювання та позитивного перетворення існуючої політичної реальності.

Література:

1. Political Candidate for Greatness. Tuesday July 5, 2011. Методи политологии [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://the41stvote.org/politologija/19-metody-politologii.html>
2. Мангейм Дж.Б., Рич Р.К. Политология. Методы исследования: Пер. с англ. / Предисловие А.К. Соколова. – М.: Издательство "Весь Мир", 1997. – 544 с.
3. Политология: учеб. для студентов вузов / Р.Т. Мухаев. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 495 с.
4. Политология: Учебное пособие / Под ред. А.С.Тугаева, А.Е.Хренова.– СПб.: Питер, 2005.– 560 с.: ил.– (Серия "Учебное пособие")
5. Методы политического анализа: Учебно-методическое пособие для вузов / Составитель: В.Н. Морозова.– Воронеж, 2007.– 52 с.
6. Lawrence S. Meyers, Glenn Gamst, A. J. Guarino. Data Analysis Using SAS Enterprise Guide. Cambridge University Press: 2009 398 p.
7. Філософія: підручник/за ред. О.П.Сидоренка.–К.:Знання,2008.–891 с.
8. Войтов А.Г. Философия: Учебное пособие аспирантам – М.: Издательско-торговая корпорация „Дашков и К°“, 2003. – 514 с. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://infinan.ru/philosophy/vojtov_a_g_-_filosofija__uchebnoe_posobie_aspirantam___m___2003_4.html

*Семенець-Орлова Інна Андріївна,
аспірант кафедри політичних наук
НПУ ім. М.П. Драгоманова*

УДК 323.2:364.42

СУЧАСНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ НАУКОВІ ПРОГРАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Проаналізовано науково-аналітичний зміст сучасних європейських програм дослідження сімейної політики, виділено основні значущі висновки, зроблені у ході виконаної в рамках цих програм пошуково-дослідницької діяльності.

Ключові слова: сімейна політика, наукова мережа дослідження сімейної політики.